

довідник. – К.: “Академія”, 2007. – 752 с.; 4. *Крестева Ю.* Бахтин, слово, діалог и роман // Вестник МГУ. – Серия 9. Филология. – М.: Изд-во МГУ, 1995. – №1. – С. 97-124; 5. *Налимов В.В.* Вероятностная модель языка / В.В. Налимов. – М.: Наука, 1979. – 303 с.; 6. *Щедровицкий Д.В.* Сияющий Коран. Взгляд библеиста / Изд. 2-е.— М.: Оклик, 2010.— 311 с.; 7. *Mahanta Aparna.* “Review: Allegories of the Indian Experience: The Novels of Salman Rushdie” // Economic and Political Weekly. – Vol. 19. – No. 6 (Feb., 11, 1984); 8. *Meenakshi Mukherjee:* ‘Introduction’, Rushdie’s *Midnight’s Children: A Book of Readings.* – New Delhi: Pencraft International, 2003; Електронні ресурси: 9. <http://ukrmap.su/uk-wh10/1279.html>; 10. <http://teolib.h1.ru/SP/index.html>; Ілюстративні джерела: 11. <http://danworks.files.wordpress.com/2010/01/salman-rusdie-midnights-children.pdf> [Electronic resource]; 12. *Салман Рушді.* Опівнічні діти / Пер. З англ. Н. Трохим. – К.: Юніверс, 2007. – 704 с.; Перепосилання: 13. *Кам'янець А.Б., Некряч Т.С.* Інтертекстуальна іронія і переклад. – К.: Видавець Карпенко В.М., 2010. – 176 с.

Рева Л.В. (Ізмаїл, Україна)

Літературні традиції та проблеми стилю у творчості В. Підмогильного

У статті порушується питання про художні впливи на стиль В. Підмогильного. Звернено увагу на літературні традиції українських, російських, французьких митців у творчості українського автора першої третини ХХ століття, а також на його індивідуальну манеру письма та творчий пошук.

Ключові слова: літературні традиції, стиль, манера письма, естетична модель творчості.

Статья посвящена проблеме художественного влияния на стиль В. Подмогильного. Обращено внимание на литературные традиции украинских, русских, французских писателей в творчестве украинского автора первой трети ХХ века, а также на его индивидуальную манеру письма и творческий поиск.

Ключевые слова: литературные традиции, стиль, манера письма, эстетическая модель творчества.

The article is devoted to the artistic influence on the style of V. Pidmohylny. Attention is given to literary traditions Ukrainian, Russian, French writers in the creation of Ukrainian author of the first third of the twentieth century, as well as his individual style of writing and creative research.

Key words: literary tradition, style, style of writing, the aesthetic model of creativity.

Ім'я Валер'яна Підмогильного (1901–1937) тривалий час було незнайоме українському читачеві. Навіть посмертна реабілітація 1956 року не здійснила перевороту щодо прагнення літературознавців і критиків цього

періоду досліджувати творчість українського автора. Лише наприкінці 80-х років минулого століття відкривається завіса невідомості творів В. Підмогильного, хоча ідеологічна догма в цей період ще досить сильна не лише в суспільному розвитку, але й культурному. Тому в передмовях до одних із перших книжкових видань творів українського автора В. Коцюк та В. Мельник обережно висловлювали сподівання про «узаконення» імені В. Підмогильного в дослідницькому просторі критичної думки. Сучасний світ змінив ставлення до автора. Творчість В. Підмогильного стала посідати гідну позицію в наукових студіях літературознавців.

Життя В. Підмогильного склалося так, що всі відомі його твори написані до тридцятирічного віку. За життя він не тільки не написав свого родоводу (в автобіографіях зазначав, що він син селянина, який землі своєї не мав), але й не встиг творчо реалізувати багато задуманих художніх сюжетів, адже у розквіті творчого таланту його було арештовано, і на 36-му році розстріляно у сталінському концтаборі. Однак вже у шістнадцять та сімнадцять років В. Підмогильний створював оповідання непересічного рівня. Валерій Шевчук називав його українським вундеркіндом і вказував, що істориком літератури слід звернути увагу на оточення письменника в юності. Гадаємо, що його оточенням були книги, хоча варто враховувати знайомство і з запорізьким істориком академіком Д. Яворницьким, професором П. Єфремовим (братом академіка С. Єфремова). Оточенням В. Підмогильного були книги не тільки майстрів українського слова – В. Стефаника, М. Коцюбинського, В. Винниченка, а також російської та європейської (передусім французької) літератур. Його переклади з французьких класиків, серед яких О. де Бальзак, Вольтер, К. А. Гельвецій, В. М. Гюго, Д. Дідро, А. Доде, П. Меріме, Гі де Мопассан, Анатоль Франс складають непересічну бібліотеку одного автора, про роботу якого в кінці 20-х років ХХ століття О. Білецький висловлювався як про найкращу в українській перекладацькій літературі з французької. У засланні письменник також перекладав В. Шекспіра і О. Ф. Вайльда, однак доля цих перекладів невідома.

Досить стійкими в критиці лишаються твердження про імпресіоністичний характер реалістичних творів В. Підмогильного. Ці думки з'явилися на підставі перекладів письменником творів Гі де Мопассана. Вперше цей погляд висловив М. Тарнавський у передмові до українського видання творів письменника 1988 року. Звертав увагу М. Тарнавський і на експресіоністичні риси в творчості митця, хоча погляди його були поверховими. Ю. Шерех вважав, що імпресіоністичні риси в українській літературі, зокрема у В. Підмогильного, поширено завдяки міським новелам М. Коцюбинського, а «своє коріння ведуть від школи Мопассана». М. Тарнавському належить також

інше визначення прози письменника, у творах якого він помічав побудову оповіді на основах реалізму, конструкцій інтелектуального самовираження та психологічних замальовок. Про зазначену специфічність критик міркував: «У добу, коли мода вимагала або радикальних експериментів, або снотворних ідеологічних проповідей, Підмогильний модернізував і вдихнув нове життя в традиційні форми, запроваджуючи в українську літературу те, чого їй не вистачало вже кілька десятиліть: психологічний реалізм та інтелектуальний підтекст» [7, 127]. Із неореалістичним визначенням критик пов'язував окремі твори, зокрема «В епідемічному бараці».

Серед проблем майстерності В. Підмогильного помічається одна з найсуттєвіших: він «не відгукувався на «соціальне замовлення» часу, а навпаки, ховався від нього, «наче не помічаючи диктату ідеології, свавілля цензури, переслідування колег» [5, 223]. Згадуючи про апокаліптичні часи загибелі культури і моралі за життя В. Підмогильного, С. Павличко вважала, що український письменник це глибоко збагнув, тому його твори «глибоко песимістичні»: «Вони позначені розчарованістю життям, зневірою в ідеалах розуму, на яких нібито побудоване сучасне життя, зневірою в людині» [5, 223]. Щоправда, так боляче, як у В. Підмогильного, це не трапилось у житті інших письменників. Слід згадати, що песимізм у творах письменника помічали критики початку минулого століття. Відомий поет і критик М. Доленго пояснював песимістичні риси соціальним станом митця-інтелігента. Він писав, що В. Підмогильний є «представником інтелігенції для інтелігенції», тому його художньому хисту притаманний трагічний чи трагікомічний тон: «Звідци порівняння його в критиці з тими письменниками, що теж були інтелігентами для інтелігенції – з Леонідом Андрєєвим, з Антоном Чеховим – росіянами, з Анатолем Франсом, Пшибишевським, Гамсуном <...> – європейцями. Між “рідних” порівнювали Підмогильного з Винниченком, з небіжчиком Плющем, з Кримським (в оповіданнях...)» [1, 265]. Серед усіх згаданих імен М. Доленго був більше схильний до порівняння українського митця із Л. Андрєєвим, водночас він помічав у В. Підмогильного риси «української імпресіоністичної млявості», а також «гарячу експресіоністичну виразність» та імажиністичність Г. Михайличенка.

Традиції А. Чехова в прозі українського письменника убачав і М. Тарнавський, про що наголосив у передмові до українського видання творів В. Підмогильного. Сучасний дослідник М. Ткачук також зазначає, що В. Підмогильний застосовував мистецькі знахідки А. Чехова. Зауважимо, що ці знахідки постають на контрастному співвідношенні: гарний – потворний, товстий – тонкий, високий – низький, сильний –

слабкий, багатий – бідний, винятковий – звичайний. Дослідження спадкоємності літературної (як і соціальної) дає змогу простежити розвиток таланту й боротьби обдарованої людини за його збереження. Щодо цього у А. Чехова та В. Підмогильного було менше можливостей, ніж у письменників аристократичного походження. Походження А. Чехова вимагало від нього «вичавлювати з себе раба». Про життєве кредо, як боротьбу із собою та зі своїми «демонами», А. Чехов писав у листі до брата Миколи в березні 1886 року. Чеховські вимоги збереження й розвитку таланту становлять низку ледь не біблійних настанов: повага до людської особистості, співчуття, широчердість, виховання в собі естетичного. На особливу увагу заслуговує вимога про збереження людиною свого творчого таланту. Так, А. Чехов писав: «Якщо вони мають у собі талант, то поважають його. Вони жертвують для нього спокоєм, жінками, вином, суетою... Вони горді своїм талантом. <...> їх покликано <...> виховавчу впливати» [9, 194]. Подібні настановні думки простежуються і в творчій спадщині В. Підмогильного. Маємо на увазі його статтю «Іван Левицький-Нечуй (спроба психоаналізу творчості)», де автор протиставляє життя звичайної людини життю людини творчої. У статті про М. Рильського тему обдарованості розвинуто у складну схему протистояння дійсності (як життя) і мрії (як творчості). Варто навести приклад художнього бачення антагоністичних рухів людини: «Колізія між дійсністю та мрією – це те єдине, що зароджує в людині творчість і живить. Кожен замолоду більше чи менше поет, бо, річ природня, юний глибше цю неосяжну колізію відчуває, ніж прибитий вітрами життєвих шляхів мандрівець. <...> всі ми поетами родимося, тільки обставини дальшого розвитку визначають, хто з нас справді поетом стає. Бо, кінець-кінцем, усі починаємо боротися проти дійсності в ім'я ідеалу (мрії), але одного дійсність скоряє, другий робиться проти неї одвічним повстанцем (революціонером), а третій, хоч зовні й подоланий може бути, проте провадить проти дійсності ілюзорну війну – це і єсть поет» [6, 39]. Тему цінності творчості письменник порушував у художніх працях, зокрема у повісті «Остап Шаптала».

Автори праць про прозу українського письменника помічали, що стильова організація оповідних конструкцій його творів відрізняється від текстів традиційного реалізму XIX століття. Про новий характер творчості В. Підмогильного писав також С. Єфремов. Експерименти зі словом та композиційні новації він вважав «технічними огріхами» і «невмінням вив'язатися з утвореної ситуації». Хоча критик уловив новий мистецький підхід у творах В. Підмогильного та пов'язував його із символізацією образів та символізацією змісту.

Дослідники творчої спадщини В. Підмогильного Л. Деркач, С. Єфремов, О. Калініченко, Г. Костюк, Г. Кудря, В. Мельник, Р. Мовчан, С. Павличко, М. Тарнавський, В. Шевчук, Ю. Шерех констатували оригінальність прози митця на загальному тлі реалізму. Розкриваючи кардинальні відмінності в художньому вираженні від творів реалістів, критики висловлювали єдність поглядів щодо проблеми нової форми творчого самовираження В. Підмогильного. Науковці пропонували різноманітні способи визначення стильової належності художнього слова письменника. Невичерпаність дискусій відкриває можливості для появи нових поглядів та інтерпретацій. Тому в науковому осмисленні прози українського автора не існує однозначного формулювання його манери письма, яку визначали порізно: «символічний реалізм» (С. Єфремов), «імпресіоністичний реалізм» (М. Тарнавський, Ю. Шерех), «інтелектуально-психологічний реалізм» (М. Тарнавський), «екзистенціалізм» (В. Шевчук). Неоднозначні погляди висловлював В. Мельник, ставлячи стильове визначення в залежність від жанрових особливостей творів. Тому В. Підмогильний для В. Мельника – «новеліст лірико-імпресіоністичного й почасти символістського спрямування», який «глибоко освоїв поетику психологічного реалізму (романи “Місто”, 1928, та “Невеличка драма”, 1930)» та «одним із перших в українській прозі ХХ ст. підійшов до осмислення людини в світлі філософії екзистенціалізму (“Повість без назви”, 1934)» [3, 2]. Також автор помічав у творчості В. Підмогильного риси експресіоністичної манери В. Стефаніка та неореалістичного характеру письма В. Винниченка.

В українському літературознавстві факт безперечного впливу В. Винниченка на В. Підмогильного визнано ще на початку творчості останнього як молодшого послідовника свого старшого видатного колеги. У дослідженнях багатьох науковців підкреслено особливу роль В. Винниченка в становленні В. Підмогильного-письменника. Наприклад, В. Шевчук писав, що В. Підмогильний навчився найщирішого та найскладнішого психологічного аналізу у В. Винниченка [10, 3], В. Мельник стверджував, що В. Підмогильний зростав в обрії мистецького слова В. Винниченка [2, 18], а Т. Гундорова зазначала, що В. Підмогильного зближує з В. Винниченком «чуттєва і біологічна вітальність його персонажів, а також іноді жорстоке оголення підсвідомих бажань та інстинктів» [8, 719].

Творчість обох письменників критики поєднують ще й на основі спільних неореалістичних принципів зображення людини, які збагатили українську прозу ХХ століття. На неореалістичну стильову домінанту в

творчості В. Винниченка вказували Н. Алексеєнко, М. Вороний, О. Дорошкевич, Ю. Ковалів, Л. Мацевко, В. Мельник, В. Панченко, В. Фащенко. Про неореалізм В. Підмогильного писали В. Фащенко, В. Мельник, Р. Мовчан, автори довідково-енциклопедичних видань. У тезах дослідників помітна особлива увага до надзвичайної психологічності творів письменників: заглиблення у внутрішній світ персонажа для осмислення його як самодостатньої людини, пізнання її ірраціональної сутності, увага до внутрішніх психологічних чи зовнішніх соціальних суперечностей як виявів понадчасового, метафізичного конфлікту добра і зла, об'єктивність подання позицій кожної зі сторін художньо-творчих психологічних колізій та конфліктів. Типовими рисами і В. Винниченка, і В. Підмогильного є творчий пошук, у якому значне місце посідає своєрідне, нетрадиційне для реалізму XIX століття будування фабули, основаної на загадковій незбагненності, яка перемагає логіку тверезого розуму й руйнує стереотипи моралі. Приклади психологічної відвертості в зображенні особистих стосунків, знаходимо майже в усіх текстах обох письменників. Така відвертість у прозі стала можливою завдяки новим пошукам художнього слова, наближеного до неореалістичної естетичної системи. Свідомо відходячи від норм реалістичної гуманності, автори ніби вимагають замислитися над тим жахом, який існує в житті паралельно з романтичними мареннями, меланхолійною натхненністю на загальному тлі реалій буття. У цьому полягає специфіка стильової своєрідності творів В. Винниченка і В. Підмогильного, в основі яких відчутно виражені функціональні особливості неореалізму.

Різні визначення художнього стилю В. Підмогильного поставали на основі інтелектуального підґрунтя мистецького слова, яке вирізняли літературознавці, вбачаючи перевагу тих чи тих художніх рис та з огляду на власний суб'єктивізм поглядів на естетичну своєрідність художності. Незважаючи на широке коло теоретичних інтерпретацій, твори В. Підмогильного і далі викликають певну літературознавчу цікавість, спричинену широтою і глибиною мистецьких досягнень письменника. Та все ж лишається несфокусованим основне питання: до якого напрямку, течії, методу чи школи можна віднести його прозу? Гадаємо, що про метод творчості письменника говорити недоцільно. По-перше, надто незалежним він був, по-друге, можливо, що не встиг бути приборканим ідеологічними настановами у зв'язку з арештом 1934 року. Також і про школу чи угруповання розмова буде упереджена, адже постать В. Підмогильного самостійна в своєму письменницькому вияві, хоча в період ранньої творчості він таки входив до молодіжних українських мистецьких угруповань.

У кількох наукових працях помітна єдність поглядів на стильову своєрідність творів письменника. М. Тарнавський дещо схематично визначає її як балансування між «розумом та ірреальністю». Ця досить загальна характеристика знаходить розгорнену конкретизацію в спостереженнях Р. Мовчан про те, що епічна парадигма В. Підмогильного «посутньо відрізняється від національної реалістичної традиції, вона пов'язана з раціональним, виваженим поглядом автора, з перевагою в ньому сумніву, скепсису, іронії, філософічності», які «стримували надмірну ліризацію авторської оповіді, притаманної українській прозі початку 1920-х років, що сприяло поступовому шліфуванню її наративу як власне прозового» [4, 244]. Щодо інтелектуальних конструкцій В. Підмогильного, особливого наративу у вигляді ступеневого акту: маска автора – шифрування тексту – код – ключ вела мову С. Павличко: «Філософування такого роду і є тим кодом, ключем до страхіть сьогоднішнього дня письменника, про який він не може сказати відверто <...> Він ніби прагне писати про людину, яка б виступала вся, без купюр і ретушування» [5, 244]. Вищезгадані характеристики не можна застосувати до будь-якого традиційно-реалістичного чи цілковито модерністського літературного твору. Поєднання вигадки життя та інтерпретації фантазій із раціональністю погляду, інтелектуально-філософічним пізнанням людини та її світу становить основні риси нової форми реалізму, якими засвідчується епоха початку ХХ століття.

Таким чином, маємо дещо складну естетичну модель творчості письменника, запропоновану літературознавцями: реалізм – імпресіонізм – символізм – експресіонізм – сюрреалізм – екзистенціалізм. Однак, на нашу думку, якщо в таких естетичних поєднаннях основою лишається реалізм, як у В. Підмогильного, то на сучасному етапі варто вести розмову про неореалістичний характер творчості письменника, становлення якого відбувалося на основі попередніх художніх традицій та нових культурно-історичних, соціопсихологічних та естетичних умов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Доленго М. Трагедія непотрібної трагічності. З приводу творів Валеріана Підмогильного / М. Доленго // Червоний шлях. Громадсько-політичний і літературно-науковий місячник. – 1924. – № 4 – 5. – С. 264–272;
2. Мельник В.О. Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті першої половини ХХ-го століття (Концепція людини) : дис. ... доктора філол. наук / Мельник Володимир Олександрович. – Мюнхен, 1993. – 381 с.;
3. Мельник В.О. Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ ст. / В.О. Мельник. – К. : Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАНУ, 1994. – 319 с.;

4. Мовчан Р.В. Український модернізм 1920-х : портрет в історичному інтер'єрі : [монографія] / Р.В. Мовчан. – К. : ВД «Стилос», 2008. – 544 с.; 5. Павличко С.Д. Теорія літератури / С.Д. Павличко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 679 с.; 6. Підмогильний В.П. Без стерня (Максим Рильський) / В.П. Підмогильний // Життя і революція. – 1927. – № 1. – С. 39–53; 7. Тарнавський М. Між розумом та ірреальністю : Проза Валер'яна Підмогильного / М. Тарнавський ; [пер. з англ. В. Триліс]. – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2004. – 232 с.; 8. Українська мала проза ХХ століття : [антологія / упоряд. В. Агеєва]. – К. : Факт, 2007. – 1512 с.; 9. Чехов А.П. Полное собрание сочинений и писем [Общ. ред. проф. А.М. Еголина и Н.С. Тихонова] / А.П. Чехов. – М. : Гослитиздат, 1948. – Т. 13 : Письма 1875–1887. – 624 с.; 10. Шевчук В. У світлі прози В. Підмогильного / В. Шевчук // Підмогильний В.П. Місто. Роман. – К. : Молодь, 1989. – С. 3–13.

Урсуленко А. (Вроцлав, Республіка Польща)

Фольклорна традиція і модернізація української культури (на матеріалі сучасної публіцистики)

У статті йдеться про місце і значення фольклорної традиції в процесі модернізації культурної сфери сучасної України. На матеріалі української преси (1991–2013 рр.) аналізуються погляди представників української наукової та творчої еліти на потенціал етнічних традицій та пріоритети розвитку національної культури в контексті глобальних викликів сучасності.

Ключові слова: модернізаційні процеси; фольклорна традиція; культурна сфера; фольклоризм.

В статье речь идет о месте и значении фольклорной традиции в процессе модернизации культурной сферы современной Украины. На материале современной прессы (1991–2013 гг.) анализируются взгляды представителей украинской научной и творческой элиты на потенциал этнических традиций и приоритеты развития национальной культуры в контексте глобальных вызовов современности.

Ключевые слова: модернизационные процессы; фольклорная традиция; культурная сфера; фольклоризм.

This article focuses on the place and importance of folk traditions in the process of modernization cultural sphere of modern Ukraine. Based on modern press (1991–2013) analyzes the views of the representatives of Ukrainian scientific and artistic elite on the potential of ethnic traditions and development priorities of the national culture in the context of the global challenges of our time.

Key words: modernization processes; folklore tradition; the cultural sphere; folklorism.